

В. М. Ралькевіч

ВЕРШАСЛОВЫ І ВЕРШАКАЗЫ – ІНАВАЦЫЙНЫЯ ЖАНРАВЫЯ ФОРМЫ Ў ПАЭЗІІ АЛЕСЯ РАЗАНАВА

Алесь Разанаў, які прыйшоў у беларускую літаратуру ў 70-я гады ХХ стагоддзя, пазначыў сваёй творчасцю наватарскі шлях у паэзіі. Ён заснаваў і ўвёў у паэзію свае, новыя жанры.

Аўтарскім жанрам, у якім працаваў Алесь Разанаў, з'яўляюцца вершаказы. Т. А. Аляшкевіч звярнула ўвагу на тое, што «вершаказ – жанр амбівалентны, пра што сведчыць сама яго назва: вершаказ – верш і казаць. У вершаказаў двойная прырода – праявічая і паэтычная. Але ўсё ж такі іх больш можна аднесці да жанраў паэзіі, нягледзячы на праявічую арганізацыю іх моўнага матэрыялу. Творы складзены па страфах, з прабеламі паміж імі, у слупок. Кожная страфа роўная аднаму сказу. Выключэнне складаюць строфы, якія ўключаюць некалькі абзацаў» [1, с. 395].

Паэталагічнай асаблівасцю вершаказаў з'яўляецца алітэрацыя. Паўтарэнне гукавых спалучэнняў – па вертыкалі і гарызанталі – стварае яркія і адметныя фанемна-гукавыя камбінацыі:

Хлеб святы, хлеб вялебны, і ўсё, што спалучана з ім, што «злеплена» з ім, адбы- ваецца як абрад, як набажэнства, як малебен.

Хлеб хвалебны: яго шануюць і хваляць усе плямёны – і дулебы, і вялеты, і лахвічы... [3, с. 379].

Рытмастваральную функцыю выконвае загалюўкавае слова, якое паўтараецца ў кожнай страфе. Так утвараюцца не толькі кантактныя, але і дыстантныя паўторы. Кожнае паўтарэнне слова адкрывае новую, дадатковую, якасць з'явы, прадмета, рэчы, названых гэтым словам.

Гэтую ж заканамернасць можна сустрэць у вершаказках «Карані», «Каса», «Сякера», «Шкарлупіна», «Брук», «Пчала», «Гузік» і інш.

Невялікую групу складаюць вершаказы, у загалюўку якіх два словы: «Маланка і гром», «Бяда і гора», «Голад і холад», «Аладка і блін». Пабудаваны яны такім чынам, што спачатку раскрываецца семантыка адной рэчы, пасля – наступнай, і так па чарзе:

Аладка гладкая, блін пульхны, аладка ўдалая, блін файны, аладка – латка, блін – ліпкі, аладка – аўра, блін – німб.

Аладка пяэцца на патэльні, блін – на блясе, аладка салодкая, блін «аблізны», аладка лагодзіць згадку, блін – успамін.

... Але аладка гэтка ж смачная, як і блін, а блін лепіцца з таго ж самага цеста, што і аладка [3, с. 449].

Апошняя страфа ў вершаказах – сваеасаблівая выснова, ураўнаважванне таго, што здавалася спрэчным.

Апошнім часам А. Разанаў шмат піша па-нямецку. У Аўстрыі выйшла ў свет яго паэтычная кніга «Wortdichte» («Вершасловы», Грац, 2003), у Германіі – «Der Zweig dem Baum wohin er wachsen soll» («Галінка паказвае дрэву, куды яно павінна расці», Берлін, 2006), якая з’яўляецца сваеасаблівым працягам «Вершасловаў». «Менавіта гэтыя два зборнікі (а дакладней – большасць твораў з іх) сталі асновай для стварэння новай, выдадзенай на радзіме кнігі вершасловаў „Der Mond denkt, die Sonne sinnt: Wortdichte“ („Месяц думае, сонца разважае: Вершасловы“, Мінск, 2011)» [2, с. 92].

«Важнае значэнне мае вобразная сістэма нямецкіх твораў А. Разанава, – адзначае Т. А. Дубоўская. У „Wortdichte“ паэт часта выкарыстоўвае нямецкія словы, у якіх актуалізуецца і беларуская семантыка» [2, с. 13]. Так, напрыклад, у сваім вершаслове «Reifen» («Абруч») праз алегарычны змест аўтар асэнсоўвае ідэю свабоды:

Der Reifen	Абруч
umgreift	абхоплівае
eifernd	старанна
das Fass:	бочку:
Das, was zur Freiheit treibt,	Тое, што да волі імкнецца,
soll noch	павінна яшчэ
reifen.	саспець.
[4, S. 83]	Пер. У. Папковіча

Паэт гуляе на сугучнасці назоўніка *Reifen* ‘абруч’ і дзеяслова *reifen* ‘саспець’. Абруч – гэта як быццам тыя знешнія фактары, грамадскія стэрэатыпы, што ахопліваюць чалавека і вымушаюць жыць па чужых правілах. І тут многае залежыць ад чалавека, ад таго, наколькі ён «саспеў». У гэтым – сэнс калывавай кампазіцыі верша: ён пачынаецца і заканчваецца адным і тым жа словам, але гэта – амаформы.

Змест твора можна прачытаць у нацыянальным кантэксте. Доўгі час беларускі народ жыў у неспрыяльных умовах для свайго этнакультурнага развіцця. Здавалася, што адрадіцца Радзіме ў такіх умовах, стаць на шлях самастойнага развіцця амаль немагчыма.

Адметным па сваім глыбінным змесце з'яўляецца вершаслоў «Scherbe» («Чарапок»), дзе абыгрываецца сугучнасць слоў *Scherbe* 'чарапок' і *sterben* 'паміраць':

Vom Sterben	Ад смерці
zum Erbe:	да спадчыны:
strebe,	імкніся,
du Scherbe!	ты, чарапок!
[4, S. 81]	Пер. У. Папковіча

Чарапок – аскепак разбітай рэчы. І нават калі самой рэчы можа ўжо не існаваць, то аскепка сведчыць пра тое, што гэтая рэч калісьці была. У гэтым творы чарапок – гэта абагульнены вобраз тых артэфактаў нацыянальнай культуры, якія існавалі ў мінулым і захаваліся па розных прычынах толькі ў частковым выглядзе.

Многія вершасловы Алеся Разанава можна назваць аўдыявізуальнымі, дынамічнымі. Адным з такіх з'яўляецца твор «Pilz» («Грыб»). Вершаслоў заснаваны на алітарацыі гука [ц], які вымаўляецца ў словах са спалучэннямі літар *ts*, *tz*:

«Was ist	«Што
hier geschehen?	тут здарылася?
Nichts?!»	Нічога?!»
Etwas blitzte,	Штосьці бліснула,
etwas platzte,	штосьці лопнула,
etwas vergoss Tränen –	штосьці праліло слёзы –
und plötz-	і рап-
lich ist	там
unter der Erde	з-пад зямлі
ein Polizist	паліцыянт
r v	з'явіўся:
e ge o	грыб.
h ta r	Пер. У. Папковіча
uc	
ht	
der Pilz.	

[4, S. 26]

Літаратура

1. *Аляшкевіч, Т. А.* На мяжы паміж гукам і сэнсам: агульначалавечыя модулі і вектары паэзіі Алеся Разанава / Т. А. Аляшкевіч // Чалавечыя вымярэнне ў сучаснай беларускай літаратуры / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ-ры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; навук. рэд. М. А. Тычына. – Мінск, 2010. – С. 353–440.

2. *Дубоўская, Т. А.* Вобразы беларускай культуры ў Wortdichte (вершасловах) і вершаказах Алеся Разанава / Т. А. Дубоўская // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2013. – № 3. – С. 10–14.

3. *Разанаў, А.* Танец з вужакамі: выбраныя / А. Разанаў. – Мінск: Маст. літ., 1999. – 462 с.

4. *Rasanau, A.* Der Mond Denkt, die Sonne sinnt: Wortdichte / Ales Rasanau. – Minsk: Lohvinau, 2011. – 110 S.